

18. Literatura proti fašismu a za doby okupace

Boj proti fašismu v literatuře 30. let

FAŠISMUS

- italsky fascismo, z lat. slova fascis (= svazek; pův. označuje jilmové pruty svázané červenou páskou s vyčnívající vetknutou sekyrou)
- **totalitní ideologie** (resp. politické hnutí) **antidemokratického a antiliberálního** zaměření, vychází z nacionalismu
- politická teorie a praxe se poprvé výrazně prosazuje v meziválečné Itálii vedené **Benitem Mussolinim**
- charakteristika fašismu:
 - zákl. principy: **nacionalismus, jednota, autorita** a povinnost
 - nadřazuje zájmy celku (národa, státu) nad zájmy jednotlivce
 - usiluje o totalitní stát, snaha o udržení disciplíny a plynulého chodu státu
 - stát musí fungovat „jako hodinky“
 - vůdcovský princip (v čele státu silný vůdce)
 - v opozici vůči demokracii a liberalismu
 - využití **násilí, propagandy** a **cenzury** k potlačení opozice
 - zavádí korporativismus (= „sdružení“; it. varianta fašistické ideologie)
- příčina vítězství fašismu v evropských zemích:
 - nestabilita a nejednotnost místních (většinou koaličních) vlád
 - přetrvávající ekonomická, politická a společenská krize
 - nedůvěra veřejnosti k demokratickým principům
 - bolševická revoluce v Rusku (→ strach vyšších a stř. vrstev z rozšíření a růstu moci komunismu)

Světová lit.

Reakce na fašismus

Thomas Mann /1875–1955/ NĚMECKO

- Nobelova cena
- demokratický autor, kritik fašismu → nucen emigrovat
- z dobře situované rodiny
- ženatý homosexuál

Mario a kouzelník

- novela popisující vliv fašismu na lidi
- Vypravěč přijíždí se svou rodinou na letní dovolenou do Itálie, provází je zde dusná atmosféra. Děti rodiče přemluví k návštěvě kouzelnického představení Cipolla. Cipollo je samolibý, odporný alkoholik. Jeho triky jsou postaveny na hypnóze → manipuluje s lidmi. Aktéry si vybírá z chudých řad. K poslednímu číslu si vybere číšníka Maria – přesvědčuje ho, že je dívkou, kterou miluje, dokonce ho přesvědčí o polibku. Probraný Mario se pak zděšuje, co provedl, a kouzelníka

zastřelí. Čin tragický, ale osvobozující – čin zoufalého muže, který se vzepřel nadvládě.

Bertolt Brecht /1898–1956/ NĚMECKO

- dramatik, režisér, divadelní teoretik, básník, poetaik
- z dobře situované rodiny
- počátky ovlivněny expresionismem
- marxismus, levice → nucen emigrovat

Strach a bída Třetí říše

- zobrazení nacismu

Matka Kuráž a její děti

- protiválečná hra, snaha probudit v divákovi vědomí nelidskosti války
- smutná markytánka, zvaná Matka Kuráž, táhne se svými třemi dětmi s armádou (díky válce má práci) → přichází o děti i majetek, ale je zaslepená – nevidí, že právě válka je příčinou jejího neštěstí

Erich Maria Remarque /1898–1970/ NĚMECKO

- demokratický autor, kritik obou válek a fašismu, zastává humanismus
- účastník 1. sv. války, zažívá i 2. sv. válku
- mnoho různorodých zaměstnání
- emigrace do Švýcarska → USA → návrat do Švýcarska
- cestování, obliba Francie
- díla hodně ovlivněna dobou
- hrdinové všech děl nějak zasaženi válkou
- fašisté jeho díla veřejně pálí na hranici

Jiskra života

- vypovídá o hrůzách života v nacistickém koncentračním táboře
- prostředí koncentračního tábora Mellern v Německu na konci 2. sv. války
- Veteráni (již nejsou schopni práce) žijí v malém táboře, hlavní starostí je přežít. Vězeň číslo 509 se nechává nazývat, protože pobytem v táboře se přestává cítit člověkem. Situace v táboře se mění, když 509 a jeho přítel neuposlechnou rozkaz, jsou zavřeni do bunkru, ale přežijí a vrací se jako hrdinové. Získávají si důvěru lidí schovávajících politické vězně. Navíc válka se blíží ke konci. Nastává zmatek. Vězni získávají zbraně. Američané pak vězně zachraňují. Při útěku 509 umírá. Ostatní vězni se dostanou ven, ale mají těžké se začlenit do společnosti.

Vítězný oblouk

- román; zajímavý pohled na špičkového německého lékaře emigrujícího do Francie; ale musí se zde skrývat

Černý obelisk

- ironicky založený román
- období hosp. krize, inflace v Německu
- zfilmováno

Nebe nezná vyvolených

- milostný román z prostředí automobilových závodů
- Automob. závodník Clerfayt přijíždí se svým vozem do sanatoria v Alpách navštívit svého přítele. Seznámí se zde s Lillian, která má tuberkulózu a nechce zde zůstat dál; udržuje zde ale vztah s Rusem. Ze sanatoria odjíždí s Clerfaytem do Paříže a postupně se jejich přátelství mění v lásku. Lillian si užívá života, Clerfayt se mění a na Lillian žárlí. Lillianina láska chladne, chce se vrátit za Rusem. Clerfayt náhle zemře při jednom závodě. Lillian nedokáže pochopit, že zemřel dřív než ona. Má výčitky, do sanatoria neodjíždí. Rus si ji ale vyhledá sám. Lillian ale brzy umírá.

Anna Seghersová /1900–1983/ NĚMECKO

Sedmý kříž

- o osudech uprchlíků (z německého koncentračního tábora) → strach, dramatické situace

Tranzit

- cesta přes Francii = tranzitní cesta

Ernest Hemingway /1899–1961/ USA

- autor ztracené generace
- romanopisec, povídkář, novinář → válečný zpravodaj
- Nobelova cena
- inspirace 1. sv. válkou, své vl. zkušenosti
- jednoduchý způsob vyjadřování

Komu zvoní hrana

- román, za španělské občanské války
- hrdina Jordan (částečně autobiogr. postava) bojuje na straně demokr. sil, je raněn, ocitá se na prahu smrti a v rychlém sledu mu probíhá hlavou jeho dosavadní život

Česká lit. – reakce na Mnichov, okupace /30. léta/

- konec 30. let – **nebezpečí fašismu** v celé Evropě (faš. u moci: It., N., Pol., Bulh.,...)
- 1936 Španělsko – **občan. válka** (demokracie × fašismus – vítězí), na pomoc interbrigadisté
- Slovensko – **Hlinkova lidová strana**
- čes. pohraničí – **Henleinova Sudetoněmecká strana**
- 1938 březen – „**anšlus**“ Rakouska
- 1938 září – **Mnichovská dohoda** (It., N., Fr., VB – o nás bez nás)
 - odstoupení čsl. pohraničí (ztráta obyvatelstva, ztráty ekonomické)
 - zavedena cenzura, protižidovské zákony
 - úpadek demokracie, fašizace, proněmecká politika
 - snaha přežít, udržet se
 - prezident Emil Hácha

- 1939 jaro – **Protektorát Čechy a Morava**, profašis. Sloven. štát
- 1939 září – **počátek 2. sv. války** (Německo útočí na Polsko)
- **heydrichiáda** – po atentátu na říš. kancléře Heydricha
- 1945 květen – **osvobození Prahy** (Sov. armáda)

Poezie za okupace /30. léta/

- čes. lit. přežívá za nacist. okupace za velmi **ztížených podmínek**
- zprvu **poezie hledání** (úvahová), obrací se k vnitř. problémům člověka //Seifert//
- ke konci **poezie vyzývající k boji za svobodu** (přímé ohrožení fašismem)
 - **špaň. občan. válka** – ohlasy //Halas//
 - **Mnichov** – odsouzení zrady
 - **okupace** – ztvárnění (přestávají hrát i divadla, zavřené vysoké školy, publikační zákazy, pod cizími jmény, cenzura, nemůže se psát o současnosti → náhradní témata, psaní „do zásuvky“)
 - náhradní témata:
 - ▶ rodná země (Praha)
 - ▶ slavná čes. minulost
 - ▶ význam. osobn. naší minulosti (Němcová)
 - ▶ krása čes. jazyka

Stanislav Kostka Neumann /1875–1945/ ČESKO

- publikuje už před 1. sv. válkou
- lit. moderna → anarchismus → komunismus

Bezedný rok

– sbírka reagující na Mnichov

Zamořená léta

– sbírka s obrazem války a okupace

Fráňa Šrámek /1877–1952/ ČESKO

- pasivní odpor vůči okupantům, v básních vyzývá k aktivnímu odporu

Rány, růže

- sbírka; rány a růže jsou sestry
- otřesný obraz okupace, vraždění, obžaloba fašismu
 - Lidice** – komentář díla zkázy; není to však jediná oběť fašismu (fr. Oradúr)

Vítězslav Nezval /1900–1958/ ČESKO

Matka naděje

- sbírka; strach o svou matku spojen se strachem o rodnou zemi (je pro všechny obyvatele matkou)

Pět minut za městem

- sbírka; jinotaje
 - Černý družba** – na svatbě družba organizuje veselí (× zde teror)
 - Óda na návrat Karla Hynka Máchy** – Litoměřice připadají říši → vlastenci převážejí Máchovy ostatky tajně do Prahy → druhý pohřeb manifestací

nár. jednoty

Švábi – fašisté (Švábsko v Německu, tmavě šedé až černé uniformy fašistů), jinitaj zde cenzurou prohlédnut

Historický obraz

- sbírka → triptych

- 1) Mnichov, 2) okupace, 3) osvobození

Manon Lescaut

- divadelní hra s milost. námětem, podle románu fr. spisovatele Prévosta

- krásná čeština, vězni v koncent. táborech z ní recitují pro povzbuzení

Josef Hora /1891–1945/ ČESKO

- také meziválečná generace

Domov

- 4dílná sbírka

- poezie rodné země, obavy o její budoucnost, nutné ji bránit

Zpěv rodné zemi

- země stokrát pokoušená, ohrožovaná vojáky a vnitř. sváry × vždy znovu rozkvetla → i součas. gen. musí zemi bránit

Máchovské variace

- sbírka, 100. výročí Máchova úmrtí

- téma lásky, země, domova, času

Jan houslista

- slavný hudebník se při turné v cizině dozvídá o ohrožení jeho země → vrací se jí pomoci alespoň hrou na housle

Vladimír Holan /1905–1980/ ČESKO

- básník a překladatel

Září 1938 – reakce na okupaci

Odpověď Francii

Jaroslav Seifert /1901–1986/ ČESKO

- sbírky věnuje rodné zemi, hl. Praze a Němcové

Zhasněte světla – sbírka psaná koncem 30. let, reakce na Mnichovské události, strach o národ, věří v budoucnost

Píseň o rodné zemi – země je krásná jako kvítka na modranském džbánu,

člověk se vždy rád vrací do rodné země, naposled k němu padne, když zemře

Světlem oděná

- sbírka; vzpomínky na praž. dětství se prolínají se vzpomínkami na minulost

- zastavení na památ. místech Prahy

- protiklad slavné minulosti a současného ponížení

Kamenný most

- básně zasazené do májové Prahy

Vějíř Boženy Němcové

- sbírka; výročí narození Němcové

- zasnění nad jejím vějířem

- různé události jejího života, také více než jen její osud – krása země se prolíná s neštěstím stejně jako její osud

- nikdy se nevzdala → vzor pro čes. národ

- spojení (oba čeština, stejná obloha, oba s touto zemí nakonec splynou)

- oslava rodné země, řeči

František Halas /1901–1949/ ČESKO

- mimo jiné knihkupec a redaktor

- „halasovský styl“ – verše ve znamení tragického životního osudu

- nepoužívá interpukci (píše ve spěchu)

Torzo naděje

- sbírka; tísnivá atmosféra doby kolem Mnichova

- stále zbývá kousek naděje (torzo u sochy), věří v sílu národa, vyzývá k odvaze

Mobilizace – odhodlání národa bojovat, všichni zklamáni, že nemohou zemi bránit; využití slov z Nerudovy básně Jen dál!

Zpěv úzkosti – obžaloba Francie a Anglie (zrada Čsl.)

Praze – země ohrožena, musí se zvednout k boji, pomoci má sv. Václav s husity

Naše paní Božena Němcová

- sbírka, obsahem podobná Seifertovu dílu × jiný styl, více osud Němcové

- Němcová vzorem nár. hrdosti a síly, krása její řeči

- oslovení „Paní“ s velkým „P“ (úcta)

Naše paní bojuje s drakem – drak má devatero hlav (symbl bídy) a ona je musí setnout

Podobizna naší paní – krásná, za jejím úsměvem posmutnělá touha

Umírání – má horečku, přesto píše Babičku, tečkami jsou její slzy, každý teď při smutku sedá u Babičky

Chvála naší paní – křísí češtinu, rozdává radost, přestože je na tom leckdy zle

František Hrubín /1910–1971/ ČESKO

- spisovatel, básník (přírodní a milostná lyrika → později básník obav), dramatik

Země sudička – sbírka

Jiří Orten /1919–1940/ ČESKO

- nejnadanější básník mladé generace

- žid, umírá mlád pod koly německé sanitky (nechce opustit zemi kvůli dívce, ta ho nakonec zradí)

- tvorba připomíná Wolkera (touha porozumět si se všemi, láska k prostým věcem)

- věří v lepší budoucnost, musí se pro ni přinášet oběti

► sbírky:

Čítanka jaro – důvěrný vztah k životu, citová působivost
Cesta k mrazu – pocity samoty, strachu, život. absurdity
Jeremiášův pláč, *Ohnice*, *Elegie* – hledání jistot

Jan Zahradníček /1905–1960/ ČESKO

Korouhve – sbírka

Próza za okupace

- také ztížené podmínky (cenzura, nezávadná témata...)
- nereaguje tak rychle jako poezie
- později stále větší omezování

► próza pro děti a mládež

- udržuje povědomí češtiny

Ivan Olbracht /1882–1952/ ČESKO

Ze starých letopisů

Biblické příběhy

Dobyvatel

Marie Majerová /1882–1967/ ČESKO

Robinsonka

Marie Pujmanová /1893–1958/ ČESKO

Předtucha

- nepřímý odraz 2. sv. války
- dívka zjišťuje, že její láska k rodičům je zatím větší než k jakémukoliv muži
- rodiče odjíždějí pryč, jejich vlak vykolejí – ač se zrovna zamilovala do muže, prožívá strach o rodiče; ti nakonec přežijí
- zfilmováno na Potštejně

► historická próza

- analogie

Vladislav Vančura /1891–1942/ ČESKO

Obrazy z dějin národa českého

Jan Mařánek /1891–1959/ ČESKO

Rožmberská trilogie

- o nejstarším a nejslavnějším českém šlechtickém rodu

Miloš Václav Kratochvíl /1904–1988/ ČESKO

Osamělý rváč

- vojen. velitel jde nemilosrdně za svým cílem (získat větší moc), svou bezohledností si odcizuje lidi, nakonec někdo ještě mocnější než on rozhodne o jeho smrti

František Kubka /1894–1969/ ČESKO

Karlštejnské vigilie

- zdánlivě bezstarostné vyprávění

► psychologická próza

- navazuje, pokračuje nejméně dotčená okupací

Jaroslav Havlíček /1896–1943/ ČESKO

Helimadoe

Petrolejové lampy

Václav Řezáč /1901–1956/ ČESKO

Svědék

Rozhraní

Černé světlo

- román, ztvárněn strach z fyzic. násilí
- mladík Karel brzy sirotkem, vyrůstá u strýce, drastický zážitek z dětství (ubití potkana) → strach z fyzic. násilí
- zamiluje se do zadané dívky, lásku jí zmaří (chce ji jen pro sebe) → přijde se na to → nepodařený pokus o sebevraždu → do smrti mrzákem (psychický i fyzický teror)

► oslavná próza

- oslavuje nezdolnost čes. člověka – proslaví svou prací svou vlast;
ukázáno na hist. námětech

Eduard Bass /1888 – 1946/ ČESKO

Cirkus Humberto

Klapzubova jedenáctka

František Kožík /1901–1956/ ČESKO

Největší z pierotů

- biografický román o mimovi česko-fr. původu → dokáže říci vše, i když nepromluví (za okupace se lidé dorozumívají beze slov)

► próza inspirovaná lidovou tradicí

- vyznání lásky k domovu

Jarmila Glazarová /1890–1938/ ČESKO

Chudá přadlena – obtížný život v oblasti Beskyd

Jan Drda /1915–1970/ Česko

Městečko na dlani – idylické příběhy z jeho rodiště (Příbram), osudy obyč. lidí,
radostný vztah k životu